

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ У СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Емоційна сфера особистості є однією з найважливіших у її життєдіяльності. Дослідження емоцій у лексико-фразеологічному, граматичному та стилістичному аспектах набуло значного поширення [2; 5; 19]. Протягом останнього десятиліття особлива увага приділяється аналізу емоцій на рівні тексту [1; 3; 11; 14]. Проблематику вербального вираження емоцій активно вивчають І. В. Арнольд, Л. Г. Бабенко, О. М. Вольф, І. І. Квасюк, В. М. Телія, В. І. Шаховський та ін. Лінгвісти зазначають, що емоції являють собою значний фрагмент картини світу загалом. У цьому плані емотивність як лінгвістична категорія є іманентною властивістю мови, може виражати психологічні (емоційні) стани і переживання людини через особливі одиниці мови та мовлення – емотиви [19]. Активне дослідження емоцій е лінгвістиці сприяло виокремленню нового напрямку – лінгвоемоціології, або лінгвістики емоцій. Водночас залишається актуальною проблема вивчення функціонального потенціалу лексики на позначення емоцій у різних сферах мовної діяльності соціуму.

Метою нашої розвідки є дослідження функціонування лексики на позначення емоцій у сучасній художній мові. Матеріалом слугували твори Світлани Талан «Оголений нерв», Сергія Жадана «Депеш мод», Любка Дереша «Поклоніння ящірці», Юрія Винничука «Танго смерті».

На сучасному етапі існує декілька підходів щодо визначення сутності емоцій. Академічний словник української мови в 11 томах подає таке визначення поняття: «Емоція – це переживання людиною ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя; душевне переживання, почуття людини. Такі психічні емоції, як радість, переляк, горе, страх, сором, особливо, коли вони з'являються несподівано, викликають почастішання або уповільнення скорочень серця» [16, с. 477]. Лексикографічні праці фіксують різні визначення поняття «емоція»: 1) суб'єктивний стан людини чи тварини у формі переживань; 2) переживання людиною свого ставлення до дійсності, навколишнього середовища [18, с. 493]. У літературознавчому словнику-довіднику емоції трактують як «психічні стани, акти, які проявляються у свідомості людини у вигляді переживань, чуттєвого збудження» [8, с. 228]. Емоції, за словником-довідником, «відбивають ставлення людини до дійсності як прості форми чуттєвого контакту з навколишнім середовищем» [8, с. 228]. Загалом емоції – це індивідуальна реакція людини на зовнішні та внутрішні стимули.

Досліджуючи емоції, науковці не зазначають їх точну кількість. За твердженням фізіологів, список емоційних станів нараховує більше 500 одиниць [15, с. 281]. На сьогоднішній день не існує єдиної класифікації емоційних станів. За Б. І. Додоновим, емоції відповідно до потреби та сфери застосування поділяють на *альтруїстичні* (потребу допомоги людям), *комунікативні* (потреба у спілкуванні), *флористичні* (потреба у самостверженні та славі), *практичні* (виникають у процесі виконання якихось завдань, успішним або невдалим перебігом роботи), *пугнічні* (потреба подолати небезпеку), *романтичні* (очікування чогось світлого та чистого), *гностичні* (прагнення збагнути невідоме), *естетичні* (потреба у гармонії), *гедоністичні* (задоволення душевних і тілесних потреб), *акзитивні* (прагнення до накопичення, яке виходить за межі реальних потреб) [7, с. 445]. Дослідники погоджуються в тому, що всі емоції можна умовно поділити на *ядерні (базові)* та *периферійні* [4; 13].

У сучасній психології виокремлюють такі емотивні стани: щастя, любов, радість, здивування, страх, страждання, гнів, презирство, рішучість, відроза, печаль [4]. К. Ізард виділяє 10 основних емоцій: гнів, презирство, відроза, дистрес (горе-страждання), страх, провина, інтерес, радість, сором, подив. Для нашого дослідження важливий поділ емоцій на позитивні та негативні, однак К. Ізард зазначає, що замість того, щоб говорити про негативні й позитивні емоції, було б правильніше вважати, що існують такі емоції, які сприяють підвищенню психологічної ентропії, та емоції, які, навпаки, полегшують конструктивну поведінку [12]. Загалом позитивні емоції проявляються тоді, коли щось заплановане втілюється в життя без перешкод на своєму шляху. Негативні емоційні прояви з'являються внаслідок невідповідності між дійсним станом речей та запланованим результатом. Така невідповідність між очікуваним та реальним детермінує наявність позитивних та негативних емоцій.

Лексика на позначення емоцій активно задіяна в художній мові. У сучасній художній літературі функціонує широкий спектр назв емоцій. До позитивних емоцій відносимо такі:

- інтерес, зацікавленість, цікавість: *Мені цікаво, що може бути за бійницями – гармати, алебарди, знаряддя тортур, але все спокійно, на подвір'ї стоїть невеликий сарайчик із білої цегли, біля ганку собача буда, теж із білої цегли, в буді лежать кури, одна залізла на буду і стоїть там, о – кури, – думаю я, – власне це і все, що я думаю, і ми заходимо в дім* [10, с. 62];

- подяка, вдячність: – *Спасибі! – жінка схопила конверт і швидко пішла* [17, с. 22]; *Я дуже тобі вдячна, що ти їздила... на передачу «Жди мене», намагаючись хоча б щось дізнатися про долю сестри* [17, с. 23];

- надія: *Може, – закралась у груди надія, – може, без ватажка, сиріч без Феді, вони не стануть чіпати якогось там волохатика?* [9, с. 34];
 - ніжність: *– Моя крихітка! – Настя обняла доньку, поцілувала в маківку* [17, с. 50];
 - любов: *Попри все, Настя любила свою сестру* [17, с. 25];
 - полегшення: *З полегшенням передала зміну своєму чоловікові, тепер його черга попрацювати* [17, с. 15]; *– Баба з воза – кобилі легше, – мовила тихо Настя і прикрила за собою двері* [17, с. 16];
 - упевненість: *– Так. Це множина, – впевнено каже Вася* [10, с. 41];
 - безпека: *Ми відійшли на безпечну відстань, а за годину добралися до стелажа № 1739, останній, четвертий, аркуш містився у фоліанті, що називався «Labyrinthus mundi» легендарного Гермеса Трисмегіста і мав екслібрис віденського бібліофіла Антона Шварца фон Штайнера* [6, с. 12];
 - симпатія: *Лія не пригорнула мою голову до себе і не поцілувала, і тоді вже я й сам припав вустами до її вуст* [6, с. 18];
 - задоволення: *Настя з неабияким задоволенням прийняла душ* [17, с. 15];
 - повага: *Він був не лише найстаршим, а й більш розсудливим, можливо, навіть мудрішим* [17, с. 42].
- У свою чергу негативні емоції також поділяємо на різновиди:
- невдоволення: *Собака незадоволено підіймається, ми знаходимо в одній із кімнат на каналі Васю, який закутався в якусь ковдру і благополучно собі спить...* [10, с. 76];
 - сум: *Старий жид зупинився біля нього, не наважуючись, котру вибрати, продавець до нього: «Беріть з матерію!», але жид сумно похитав головою: «А чи я переживу ту матерію? Нє, дайте паперову», і, заплативши, відійшов, згорбившись так, наче на його плечі навалилися усі лиха світу* [6, с. 37];
 - страх: *Я спокійно подивився в її великі очі. Сподіваюся, вона не відчула, як щось порвалося у мені всередині. Ідкий страх плюснувся на шлунок* [9, с. 19];
 - жах: *Протягом якоїсь жахної секунди я не міг втягнути в себе повітря - на землі лежали два тіла, хлопця та дівчини* [9, с. 24];
 - гнів: *– Не зараз! – буркнула Лідія Іванівна, не відриваючи погляду від екрана телевізора. – Бачиш, зараз ідуть новини по П'ятому каналу, а за десять хвилин треба послухати, що про це по Росії передадуть* [17, с. 16];
 - сумнів: *Я сумнівався, що в такий спосіб Собаку можна було заманити назад до редакції, але обіцявся передати* [10, с. 38];
 - розгубленість: *Собака розгублено розглядає кімнату* [10, с. 40];
 - тривога: *– Лист зачекає, – сказала Настя, мене цікавить, що з мамою? Чому з нею немає зв'язку? Ви її бачили сьогодні? З нею все гаразд? – Настя посипала питаннями* [17, с. 19];
 - втома: *– Я не можу чекати, зміна була важка, я за ніч не присіла ні на хвилинку, – спокійно і терпляче пояснила жінка* [17, с. 16];
 - сором: *– Бидлота. Соромно промовляти таке прізвище* [17, с. 27].

Одиницями мови, які мають емоційне значення, є вигуки, які вважаються важливим засобом вираження почуттів, емоцій, волевиявлень людини. За своїм значенням і вживанням ці мовні одиниці поділяються на декілька груп, серед яких є група емоційних вигуків, що виражають найрізноманітніші почуття і переживання – радість, захоплення, задоволення, горе, жаль, здивування, переляк, обурення, гнів тощо. Тому емоційні вигуки умовно поділяємо на два типи:

- 1) вигуки, що позначають позитивні емоції та почуття: *Ура!* (радість) [9, с. 58], *Ого!* (здивування) [17, с. 445], *Ах!* (захоплення) [17, с. 108], *Ок!* (згода) [10, с. 36];
- 2) вигуки, що позначають негативні емоції та почуття: *Фу!* (незадоволення) [9, с. 67], *О Господи!* (жаль) [6, с. 112], *Ай! Ой!* (біль, жах) [10, с. 27], *Ох!* (горе) [17, с. 9].

Отже, емоційна лексика є основним засобом вираження людських емоцій і складає значну частину в загальному обсязі лексики. Незважаючи на визнання важливості емоційних чинників для вивчення мови, ця проблема залишається однією із маловивчених, тому потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамчук Т. В. Тематизация эмоций в тексте: на материале современного английского языка: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Т. В. Адамчук. – Саранск, 1996. – 189 с.
2. Арнольд М. Б. Чувства и эмоции как динамические факторы интеграции личности // Психология эмоций / М. Б. Арнольд, Дж. А. Гассон. – СПб. : Питер, 2004. – С. 197-209.
3. Астен Т. Б. Формирование межтекстуального эмоционального фона средствами английского языка: на материале произведений С. Мозма: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Т. Б. Астен. – Волгоград, 2000. – 174 с.
4. Варій М. Й. Загальна психологія: навчальний посібник / М. Й. Варій. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.
5. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и грамматики; пер. с англ. А. Д. Шмелева / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.

6. Винничук Ю. Танго смерті / Ю. Винничук. – Харків : Фоліо, 2012. – 379 с.
7. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 289 с.
8. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
9. Дереш Л. Поклоніння ящірці / Л. Дереш. – Харків : Фоліо, 2002. – 192 с.
10. Жадан С. Деш мод / С. Жадан. – Харків : Фоліо, 2004. – 240 с.
11. Жура В. В. Эмоциональный дейксис в вербальном поведении английской языковой личности: на материале англоязычной художественной литературы: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / В. В. Жура. – Волгоград, 2000. – 200 с.
12. Изард И. Эмоции человека / И. Изард. – М., 1980. – С. 42-45.
13. Изард К. Психология эмоций; пер. с англ. / К. Изард. – СПб. : Питер, 1999. – 464 с.
14. Ионова С. В. Эмотивность текста как лингвистическая проблема: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / С. В. Ионова. – Волгоград, 1998. – 197 с.
15. Психологос. Энциклопедия практической психологии [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.psychologos.ru/articles/view/teoriya_kognitivnogo_dissonansa.
16. Словник української мови: В 11-ти томах. – К. : Наукова думка, 1971.
17. Талан С. Оголений нерв / С. Талан. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. – 544 с.
18. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eslovnik.com/%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%86%D1%96%D1%8F>
19. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций: монография / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.

Ленько О. В.

Науковий керівник – проф. Струганець Л. В.

БАГАТСТВО І РІЗНОМАНІТНІСТЬ МОВИ УКРАЇНСЬКОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Засоби масової інформації (ЗМІ) – важливий елемент сучасного життя. Вони активно реагують на суспільні процеси і віддзеркалюють їх. Обов'язок ЗМІ – не лише доносити інформацію, пропагувати прогресивні ідеї, але й засвідчувати високий рівень культури мови. Термінологічний апарат галузі культури мови передбачає два основних категоріальних поняття – «норма літературної мови» і «комунікативні ознаки мови». У свою чергу друге охоплює широкий ряд мовних якостей, таких як точність, логічність, доступність, змістовність, образність, багатство, різноманітність та ін. Одним з головних умінь тележурналіста є вміння публічно переконувати людей, емоційно впливати на них. Слово не може проникнути у свідомість слухача, якщо воно неточне або невдале. Таким чином, визначальним завданням для телевізійника постає висвітлення інформації так, щоб глядач не лише поповнював свої знання фактами та подіями, а й зміг проінтегрувати ними та отримати естетичне задоволення. Багатство і різноманітність – одні з найважливіших комунікативних ознак, які, ставши інструментом у руках журналіста, власне, і покликані виконувати цю роль. На сьогодні ще недостатньо уваги науковців приділено дослідженню згаданих комунікативних якостей у контексті дискурсу інформаційного телемовлення. Крім того, відсутні фундаментальні студії про мову ЗМІ останніх років. Це увиразнює **актуальність** вибраної нами проблематики.

Мета нашої розвідки – проаналізувати реалізацію таких комунікативних ознак, як багатство та різноманітність, у мові українського телебачення.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці Н. Д. Бабич [1], С. Я. Єрмоленко [4], Л. І. Мацько [6], Л. В. Струганець [7] про теоретичні засади культури мови як окремої лінгвістичної галузі, а також дослідження В. В. Гоян [3], І. Я. Заліпської [5], присвячені особливостям мови радіо і телебачення.

Багатство і різноманітність не є абсолютними синонімами. «Багатство мовлення досягається семантично й стилістично відмінними чи однозначними одиницями, які різняться словотворчими або граматичними ознаками, тобто не повторюються. А різноманітність – це вираження однієї і тієї ж думки, одного і того ж граматичного значення різними способами і засобами. Таким чином, можна сформулювати ще два оцінні критерії: мовлення багате / бідне, мовлення різноманітне / одноманітне. В основі першого критерію – поняття кількості, в основі другого – якості, але ці поняття взаємозалежні» [1, с. 305].

Індивідуальне мовлення може бути не лише багатим і різноманітним, як мова народу, але й бідним і одноманітним. Мірилом багатства мови є перш за все активний словник мовної особистості. Услід за І. Заліпською [5], до лінгвальних ідентифікаторів багатства як комунікативної ознаки відносимо лексичну і синтаксичну синонімію, антонімію, використання фразеологізмів, крилатих висловів, тропів, а також широкий спектр інтонаційного оформлення висловлювання. Багатство та різноманітність мови належать до зовнішньо виражених параметрів комунікації у прямому ефірі. Для аналізу рівня реалізації цих ознак мови ми обрали журналістську мовну діяльність в інформаційних та інформаційно-розважальних телепрограмах.

У досліджуваних нами програмах мовними репрезентантами багатства як комунікативної ознаки часто є ряди синонімів. Зокрема, неодноразово вживаними є синоніми на позначення осіб: *рятувальники* – *вибухотехніки* – *надзвичайники*; *міліціонер* – *поліцейський* – *коп*; *мітингувальники* – *пікетувальники* – *активісти*; *пожежники* – *вогнеборці*; *пасічник* – *бджоляр*; *учитель* – *педагог*. Також спостерігаємо синоніми,